

GAÁL SÁNDOR

Bartha Tibor

(1912–1995)

Életútja

1912. július 13-án, Magyarkapudon született. A Kunszentmiklósi Baksay Sándor Református Reálgymnáziumban végezte középiskolai tanulmányait, ahol 1930 júniusában jeles eredménnyel érettségizett. Teológiai tanulmányait a Debreceni Magyar Királyi Tisza István Tudományegyetem Hittudományi Karán 1930 szeptemberétől 1934 júniusáig végezte. 1934-ben az első, 1935-ben a második lelkészképesítő vizsgáját tette le. Ezt követően 1934 novemberétől

1936 júliusáig megszakításokkal Halléban, Marburgban és Bázelen folytatta teológiai tanulmányait. 1936 áprilisától a Debreceni Egyetem Hittudományi Fakultásán kap gyakornoki kinevezést a gyakorlati teológiai tanszékre. Doktori címet 1938 júniusában szerzett a Debreceni Egyetem Hittudományi Karán. 1940-ben középiskolai vallásanári oklevelet szerzett szintén Debrecenben.

1941-ben kötött házasságot Gáborjáni Szabó Szendével. Gyermekük: Keve Tibor (1944), Szende Enikő (1945).

Lelkipásztori szolgálatait segédlelkészként 1934–36 között Hajdúhadházon, rövidebb ideig 1936-ban Sápon, 1936–37 között ismét Hajdúhadházon, ezt követően 1937-ben Debrecenben, majd 1937–38 között Csaholcon végezte. 1938–45 között újra Debrecenben végez segédlelkészi szolgálatot. Ezt követően 1941–45 között Munkácson vallásoktató lelkész. 1943-ban szentelik lelkipásztorrá Debrecenben, majd 1945–49 között újra Csaholcon teljesít lelkészi szolgálatot mint megválasztott lelkész. 1949 végén mintegy két hónapig Berekfürdőn segédlelkészként szolgál, ezen a helyen 1950–52 között a Lelkészsotthon igazgató lelkésze lesz. Innen a Debrecen-Árpád téri Egyházközségbe kerül, s mint megválasztott lelkipásztor végzi szolgálatát.

Erre az időszakra esik a Debreceni Teológiai Akadémián létrehozott ökumenika tanszéken való tanári szolgálata, és a kialakuló új szocialista társadalmi rendben a Kollégiumhoz való kötődése. Világosan látszik, hogy egyházi megbízatásai nem függetleníthetők a szocialista társadalmi rendben neki adott társadalmi megbízatásoktól, pozícióktól. 1952-től megyei tanácsstag, ami a pártállammal való együttműködésére mutat. 1958-tól a Tiszántúli Református Egyházkerület püspöke, ezzel egy időben a Debrecen-Nagytemplom Keleti Egyházközség lelkipásztor. A Tiszántúli Református Egyházkerületben a püspöki tisztet 1958–86 kö-

zött töltötte be. Emellett 1960-tól a Zsinat lelkészi elnöke.¹ Püspökké választását követően 1958–88 között országgyűlési képviselő is, többnyire a Hazafias Népfront jelöltjeként nyeri el újra és újra ezt a mandátumot. 1964 és 1989 között az Elnöki Tanács, 1968-tól a Hazafias Népfront Elnökségének és Országos Tanácsának is tagja volt. E jelentős politikai szerepvállalásának köszönhetően a kor társadalmi, politikai rendjében jelentős egyházi tisztségeket is viselt. 1959-ben a Magyarországi Egyházak Ökumenikus Tanácsának elnöke lett. 1958–83 között az Egyházak Világtanácsa Központi Bizottságának tagja, 1961–77 között a Református Világszövetség Végrehajtó Bizottságának tagja, 1964–78 között a Keresztyén Békekonferencia alelnöke, majd 1978-tól tiszteletbeli elnöke. 1983-tól az Országos Béketanács Egyházközi Békebizottságának elnöke, de már 1958-tól tagja az Országos Béketanácsnak. 1968-ban a Béke Világtanács Elnökségének tagja, ugyanettől az évtől a Hazafias Népfront Elnökségének és a Hazafias Népfront Országos Tanácsának is tagja. 1974-ben az Európai Bizottság és Együttműködés Nemzeti Bizottságának alelnöke.²

1972-ben a Budapesti Evangélikus Teológiai Akadémia, 1974-ben pedig a Kolozsvári Egyetemi Fokú Egységes Protestáns Teológiai Intézet honoris causa címet adományozott neki. A szocialista államrendtől is kiemelkedő kitüntetésekben részesült: 1957-ben a Magyar Népköztársaság Zászlórendje III.; 1962-ben a Magyar Népköztársaság Zászlórendje II.; 1970-ben a Munka Érdemrend arany fokozata; szintén 1970-ben Felszabadulási Emlékérem; 1972-ben a Magyar Népköztársaság Zászlórendje I.; 1982-ben a Magyar Népköztársaság rubinokkal ékesített Zászlórendje; 1966-ban Szent Vladimir Rend II.; 1972-ben és 1982-ben Szent Vladimir Rend I.

A Debreceni Református Teológiai Akadémián 1953 szeptemberétől 1958 márciusáig, püspökké választásáig végzett oktatói szolgálatot. Az egyetemből való kiválás okozta oktatási szerkezetváltás és Makkai Sándor nyugdíjazási ügye ellenére az első tanévben tovább működött a pásztorális teológiai tanszék Makkai vezetésével. Az így eltelt első akadémiai tanév után Makkai Sándor elhunyt.³ A tanszék átszervezéséről már a főhatóságok rendelkeztek, amely az uralkodó társadalmi és politikai rend hatásának egyértelmű lenyomatát tükrözik. A pásztorális teológiai tanszék az 1953/54. tanévtől ökumenikai tanszék néven, az ökumené története és teológiai problémái tárgykörrel hivatott foglalkozni. Megtévesztő lehet a forrásokban folyamatosan feltüntetett ökumenikai I. és II. megjelölés. Ez azonban nem két különálló tanszék működését takarja. E mögött az a gyakorlat áll, hogy a tanszékre a tanári kar Békefi Benőt választja tanárnak, aki ekkor a Magyarországi Ökumenikus Bizottság főtitkára, nyíregyházi lelkipásztor és nyírségi esperes⁴. Mellette az Egyetemes Konvent Bartha Tibort nevezi ki helyettes

1 A Tiszántúli Református Egyházkerületi és Kollégiumi Levéltár, TtREL I.1.i.15.

2 TtREL I.1.i.15.

3 Barcza József 1988, 311.

4 A Debreceni Református Teológiai Akadémia Tanári Kara Ülésének Jegyzőkönyvei (továbbiakban: Kari Jegyzőkönyvek) 1953.09.07. 15. sz.

teológiai tanárnak⁵. Kinevezése kapcsán a leképzőtovábbképzésben végzett munkájára hivatkoznak,⁶ ez a szerepe a későbbiekben is megmarad, hiszen a lelkészi közösségnek a szocialista világregd értékrendjével való szellemi befolyásolása nem szünetelhetett. A tanszék ettől kezdve egészen Bartha Tibornak püspökké választásáig az ökumené története és az ökumenikus kapcsolatok bemutatása mellett többnyire arra hivatott, hogy a tanszéken tanított és az 1953–58 közötti időszakban változatlanul hagyott tárgyakon keresztül többek között a szocialista világ- és társadalomszemlélet kerüljön bemutatásra a felnövekvő lelkésznevezdek tudatformálásában. Ezt jelzik az évenként elfogadott tantervi beosztások is. A Bartha Tibor által oktatott tárgyak: a Magyarországi Református Egyház mai élete és alkotmánytan. Emellett még egyházunk mai élete és alkotmánytan szemináriumot hirdet meg.⁷ Az uralkodó világregdhez való egyértelmű oktatói elköteleződést igazolja a hallgatók számára a tanszék és az Ökumenikus Tanács által kiírt jó néhány pályatétel címe:⁸ *Az MRE államhoz való viszonya alakulásának teológiai indokai a két világháború között és a második világháború után; Az egyház helye és feladata a béke világmozgalomban; Az egyházak kapcsolatai a világkeresztyén-séggel a felszabadulás óta; Mi valósult meg a Magyar Népköztársaság Alkotmányának programjából 1953. júniusáig?; Magyar Református Egyház békeszolgálata, Felszabadulás eseménye és 10. évfordulója az egyházi sajtóban*⁹. 1955-től az újonnan bevezetésre kerülő sajtószeminárium körüli nehézségek megoldására¹⁰ elrendelik, hogy azt minden hallgatónak fel kell vennie. Meg is jelölve a szeminárium célját: 1. Kurrens egyházi és nem egyházi sajtó tanulmányozása, 2. az elmúlt évtized egyházi dokumentációs anyagának gyűjtése, 3. közös készülés az Árpád téri gyülekezetben folyó vasárnapi igehirdetésre.¹¹ Ő maga a tanári kar ülésén úgy nyilatkozik, hogy azt szeretné a legjobban, ha úgy hirdethetne szemináriumot, mint ahogyan a többi tárgy keretében van: „[...]önkéntes vállalkozóknak. De akkor kérdés marad az, hogy mi történjék a sajtó rendszeres tanulmányozásával?”¹² Ezért kéri, hogy a sajtószeminárium elnevezés maradjon el, és más, általa tartott kötelező órához kapcsolódjon. Nyilvánvalóan ez így is történt, s ennek következtében oktatói munkássága idején a hallgatók számára a fennálló társadalmi rend szándékának megismertetése akadálymentes közvetítési lehetőséget jelentett. A tanszék tartalmának és elnevezésének ökumenikus volta és a fennálló társadalmi rendhez való igazodása Bartha Tibor és a vele egy időben ott tanító Békefi Benő 1958-ig tartó

5 Kari Jegyzőkönyv 1953.12.11. 248. sz.

6 Kari jegyzőkönyv 1953.09.07. 16. sz.

7 Kari Jegyzőkönyv 1953.11.05. 182. sz.

8 Kari Jegyzőkönyv 1954.05.07. 353. sz.

9 Kari Jegyzőkönyv 1954.12.10. 164. sz.

10 Kari Jegyzőkönyv 1955.11.17. 105. sz.

11 Bartha Tibor itt ekkor gyülekezeti lelképásztor.

12 Kari Jegyzőkönyv 1955.11.17. 105. és 106. sz.

munkálkodása idején töretlenül megmaradt.¹³ Politikai szerepvállalása olyan elfoglaltságot, és ebből fakadóan lehetőséget jelentett neki, hogy a tanszéken, bár Békefi Benővel együtt látták el az oktatói feladatokat, alig egyéves tanítás után a tanári kar mindkettőjük mellé egy-egy segédtanerőt állított be, Bartha Tibor esetében Kaszás Sándor személyében.¹⁴ A későbbiekben, 1955-től, mivel a püspöki hivatal ügyvezető igazgatója kinevezést kapja, a tanszékre Szabó László Ambrus tanársegédi kinevezést nyer,¹⁵ aki Bartha Tibor tanszékről való távozása után majd teljes egészében átveszi munkáját.

A többi tanszékről ekkor ilyen arányú tanerővel való ellátottság nem mondható el. Későbbi egyházkormányzói tevékenysége alatt – nemcsak mint a Magyarországi Református Egyház Zsinatának lelkészi elnöke, hanem mint az Elnöki Tanács tagja – kezén futhattak át egyházunk ökumenikus kapcsolatai. Mint egyházkormányzó és az államvezetés bizalmasa egyházunk külföldi kapcsolatai rajta keresztül nyertek irányítást és ellenőrzést is, mivel ő képviselte hosszú éveken át a nemzetközi ökumenikus fórumokon egyházunkat.¹⁶

Bartha Tibor munkásságának elismeréséről már életében nagy igyekezettel gondoskodtak, így például egy-egy jeles évfordulója kapcsán közreadott méltatásokban.¹⁷ A korabeli egyházi sajtót tekintve a mai kutatások felületes vizsgálódása eredményeként könnyen vonhatnák le olyan következtetést, hogy Bartha Tibor szellemiségének és teológiai munkájának jelenléte nélkül szinte semmi nem történt a Magyarországi Református Egyházban. Ez abban az értelemben igaz is, hogy az ő nyilvánvaló kontrolláló szerepe a pártállammal való összefonódása miatt valóban jelen volt, s ami az egyház nyilvános szerepléseit jelentette, az csak az ő ellenőrző szerepén át valósulhatott meg. De ez a kontrollszerep az egyház legfelsőbb, mindennapos mozgásterében is jelen volt. Ez mégsem jelenti azt, hogy az egyház teljes keresztmetszetében és minden megnyilvánulásában ennek a pártállami ideológiának alávetett teológiának megfelelően működött. Az viszont kétségtelen, hogy a nyolcvanas évek elején a kor befolyásának hatása alatt született az a felsorolás is, amellyel munkásságát leírhatták: a lelkésztovábbképzés irányítása, szakkonferenciák indítása és vezetése (1963), doktori fokozat elnyerésének szabályzata (1964), a *Studia et Acta* köteteinek indítása (1964), új egyházi törvénykönyv, mint a szolgáló egyház teológiájának része (1967), Jubileumi Kommentár (1971), az Új Bibliafordítás (1975), Doktorok Kollégiuma (1972), Oktatási, Nevelési és Fegyelmi Szabályzat (1975), amely mélyen beépíti teológiai akadémiáinkat a szolgáló egyház közösségébe, levelező teológiai oktatás megindítása

13 Barcza József 1988, 232., 324.

14 Kari Jegyzőkönyv 1954.12.10. 163. sz.

15 Kari Jegyzőkönyv 1955.02.02. 231. sz.

16 A magyarországi Református Egyház Zsinatának Sajtóosztálya 1982-ben Bartha Tibor 70. születésnapja alkalmából köszöntő kötetet adott ki, amelyben nemzetközi és ökumenikus kapcsolatai alapján írtak tanulmányokat: Tóth Károly (szerk.): *Küldetésben*, Budapest, 1982.

17 ThSz ú.f. 25 (1982)/3, 129–140.

(1978), külföldi ösztöndíjak biztosítása, a Debreceni Református Kollégium szellemi központtá való kiépítése.¹⁸ E legutóbbi megjegyzés inkább a Kollégium épületének a 70-es években történt felújítási munkálataira értendő, amelyben kétségtelenül nagy szerepe volt állami kapcsolatai révén Bartha Tibornak.¹⁹ Leginkább e listát lezáró megjegyzés fogja össze Bartha Tibor teológiai tevékenységét és egyházkormányzói munkáját: *A szolgáló egyház teológiájának művelése*. Nyilvánvalóan a korabeli értékelések abban a látásban tették elismerő megjegyzéseiket róla, mint akik a rendszer továbbélésében hittek, vagy azt remélték. Ma már világosan látjuk, hogy egyházunk a vizsgált korszakban Bartha Tibornak az ökumenikai tanszéken, majd ezt követően közvetlenül az egyházkormányzatban való részvétele idején teljes mértékben azonosult a szocialista államrenddel, a kommunista pártállami vezetéssel, így tarthatta meg folyamatosan évtizedeken át pozícióit. A keskeny út, majd a szolgáló egyház teológiai nézetei ma már világosan azt mutatják, hogy volt egy korszak, amelyben a szovjet uralom hatása alatt egy olyan teológiai irányvonal került megfogalmazásra és a gyakorlatban való kiépítésre, amelyet egy idegen ideológia kényszere alatt fogalmazott meg az egyház bibliai mozzanatok segédletével. Mindezt azzal a módszerrel, hogy a szocialista rendszer nézeteit, ígervényeit nem a Szentírás erejéből fakadó kritikai álláspont alapján vizsgálta, hanem a kor kiformált ideológiai nézeteihez keresett és talált is teológiai tételeket, ezekhez szentírásbeli igazságokat társítva. Írásaiban nyomon követhető az „alkalmazott teológia”, az éppen adott helyzet megteologizálása, néhány megfogalmazott alapelve építve.²⁰

Válogatott írásai

Az Isten igéje és igehirdetésünk, Debrecen, 1938.
Ige, egyház, nép I–II., Budapest, 1972.

A szerkesztőbizottság elnöke a következő kiadványoknál:

Studia et Acta 1 (1965).

Studia et Acta 2 (1967).

Örökségünk és feladatunk. A Magyarországi Református Egyház Zsinatának tanítása a gyülekezetek épülésére, Budapest, 1967.

¹⁸ Kocsis Elemér: Bartha Tibor munkássága a magyar református teológia szolgálatában, RE 34 (1982)/6, 121–123.

¹⁹ Barcza József 1988, 306.

²⁰ Bogárdi Szabó István: Egyházvezetés és teológia a Magyarországi Református Egyházban 1948 és 1989 között, Debrecen, 1995 (Societas et Ecclesia. A magyar Protestáns Közművelődési Egyesület kiadványai, 3), 123.

Jubileumi Kommentár. A Szentírás magyarázata, Budapest, 1972.

Studia et Acta 3 (1973).

A teljes Biblia új magyar nyelvű fordítása során a bibliafordító ökumenikus szakbizottság elnöke 1975.

Diakóniai kézikönyv, Budapest, 1980.

Studia et Acta 5 (1984).

Istentiszteleti rendtartás, Budapest, 1985.

A *Confessio* és a *Theologiai Szemle* folyóiratoknál a szerkesztőbizottság elnöke.